

MAHİRƏ MƏCİDOVA
Sumqayıt Dövlət Universiteti

EKOLOJİ BÖHRAN MÜASİR DÖVRÜN QLOBAL PROBLEMİDİR

Müasir dövrün global problemləri içərisində əsas və başlıca yerlərdən birini kimyəvi-texnoloji fəaliyyətin nəticəsi olan ekoloji böhran tutur.

Keçmiş ittifaqın 70 illik inkişaf təcrübəsi qəti şəkildə sübut etdi ki, təbiətdən istifadə etmək sağlam iqtisadi əsas olmadan israfçılığa məhkumdur. Bu gün tamamilə aydındır ki, ətraf mühitin mühafizəsinə gedən yol uzun müddətli və düşünülmüş dövlət siyasəti kimi fəaliyyətin kompleks ekolojiləşməsindən keçir. Bu siyasət çərçivəsində ardıcıl olaraq eyni zamanda ekoloji təhlükəsizliyi təmin etmək şərti ilə mövcud texnologiyaları müasir, qənaətcil texnologiya ilə əvəz etmək zəruriliyidir. İndiki zamanda bu vəzifə elmin nailiyyətlərindən istifadə edilmədən qənaətedici, az tullantılı və tullantisız texnologiya tətbiq edilmədən, qapalı və susuz texnoloji proseslərə keçilmədən həll edilə bilməz. Bununla əlaqədar ekoloji vəziyyəti köklü şəkildə yaxşılaşdırmaq vacibdir.

Şəraitin pisləşməsi cəmiyyətin fərdi praktiki fəaliyyətinin sonrakı ümumi nəticələrini bilməməsi və qabaqcadan görməməsi ilə əlaqədardır.

Elmi biliklər fərdi müşahidələri dəqiqləşdirir, izah edir, sistemli şəkildə sahr, onlardakı anlaşılmazlığı yox edir, ehtiyatların bərpa və mühafizəsinə xidmət edən texniki ixtiraları əsaslandırır, mövcud vəziyyətdən çıxmaq üçün fəaliyyətin metod, vasitə və proqramı barədə ətraflı elmi məlumatlara arxalanaraq ümumi ekoloji vəzifələri həll etmək yolunu müəyyənləşdirir. Bu baxımdan ekoloji biliklərin səviyyəsini aşağıdakı şərtlər müəyyən edə bilər:

1.Elmi-ekoloji tədqiqatların keyfiyyəti: dəqiqliyi, gerçəkliyi, operativliyi, çoxcəhətliliyi və s.; 2.Cəmiyyətdə ekoloji biliklərin və ekoloji informasiyanın yayılma dərəcəsi; 3.Onlardan ekoloji fəaliyyətdə istifadə olunması. 4.Ekoloji mədəniyyət, tərbiyə.

Biliklər cəmiyyətin ekoloji şüurunun bir cəhətidir. Ekoloji biliklərin insan fəaliyyətinin amalı olması üçün, onlar insanların şəxsi əqidəsinə, həyatının tələbinə və prinsiplinə çevrilməlidir.

Cəmiyyətin həyat fəaliyyətinin ekolojiləşməsi prosesində xüsusi yeri insanın ekoloji davranışı və ekoloji həyat tərzini tutmalıdır.

Cəmiyyətlə təbiətin qarşılıqlı münasibətlərinin optimallaşdırılmasının taktiki vəzifələrinə ekoloji problemlərin elmi-texniki həlli daxildir. Kosmik tədqiqatlar dünya okeanının mənimlənməsi, kompüterləşmə, ekolojiləşmiş texnologiyaların yaradılması, elmi-texniki tərəqqinin ekoloji problemlərdəndir.

Kimyəvi-texnoloji fəaliyyət müasir mərhələdə öz xarakter və məzmununu, xeyli dərəcədə dəyişməli, onun nailiyyətləri təbiət-cəmiyyət münasibətlərini nizama salmağa, ekoloji gərginliyi aradan qaldırmağa istiqamətləndirməlidir. Bu sahədə elm və texnikanın son nailiyyətləri geniş imkanlara malikdir. Məsələn, enerji problemi global problemlərdəndir. Bu cəhətdən Günəş enerjisindən istifadə böyük perspektivə malikdir. Hollandiya mühəndisləri isə artıq ilkin addımlar atmışdılar. Onlar küçə fənərlərini yandırmaq üçün günəş şüasından istifadə edirlər. Bu məqsədlə uzunluğu 8m olan yol dirəkləri üzərində günəş batareyası akkumulyator və avtomatik tənzimləyicisi quraşdırılır. Gündüzlər toplanan günəş enerjisi lampaların səhərə qədər yanmasına kifayət edir /8,32/III. «Küləklər şəhəri» olan Bakıda külək enerjisindən istifadə etmək böyük fayda verərdi. İsveçrədə torpağı zəhərli kimyəvi maddələrdən təmizləmək üçün mikrobardan istifadə etməyi planlaşdırırlar. Onlar bu üsulla 5 min kv.m. sahəyə tökülən 17 min

ton mazutu 1990-cı ilin ortalarında təmizləyib qurtardılar //4,32/. ziyanvericilərə qarşı mübarizə üçün hər il külli miqdarda zəhərli maddələrlə torpağı, suyu və havanı zəhərləyirlər. Bu sahədəki yeniliklərdən isə ya istifadə etmir, ya da çox cüzi istifadə edirik. Belə yeniliklərdən biri də ziyanvericiliyə qarşı mübarizədə bioloji vasitədir ki, bundan da bizim respublikamızda çox cüzi istifadə olunur. Perspektiv isə həddən artıq yüksəkdir.

Ekstremal şəraitdə biotexnologiya birincisi yüksək sabitliyi ilə, ikincisi isə yüksək bioloji təmizliyi ilə seçilir. Ekoloji problemlərin həllində genetikanın da mühüm perspektivi vardır. Bütün səviyyələrdə (molekullar, hüceyrə, orqanizm və populyasiya) genetik proseslərin idarə edilməsinin məqsədyönlü metodlarına yiyələnmə, istehsalın təsirliliyini yüksəltməyə imkan verən yeni ekoloji biotexnologiyanın yaradılmasına gətirib çıxarır.

Kütləvi şüur üçün ekologiya ideyası yenilikdən ibarət deyildir. Bu sahədə sanki hamıya, hər şey aydındır, yeni bəzi mövzular mənimsənilmişdir. Ekologiya daha çox yenilikdən ibarət deyildir, o elmin yüksəkliyindən adi təfəkkürə enmiş, cəmiyyətə daxil olmuş və hazırda onda cəlbədicə yenilik faktoru yoxdur. Eləcə də 1990-cı illərin əvvəlində başlanmış ekoloji problemlər çərçivəsi əvvəlki rolu oynamır.

Bizdə artıq belə iəsəvvür yaranır ki, nəinki tək-cə ekoloji böhran yaranıb, həmçinin ekologiyasını böhranı başlamışdır. Burada insan şüurunun başqa şeyə çevrilə bilməyən fizioloji funksiyası əsəb sistemini və onun fəaliyyətini təmin edərək yeni təkamül mərhələsinə, bütün qeyri-üzvi aləmdən az mürəkkəb olmayan fenomen şüurun inkişaf mərhələsinə keçir. Bu yeni mərhələdə ağıl və qəlbin birgə hərəkəti şəraitində biruzə verilməsindən asılı olaraq mahiyyətlə bağlı insani keyfiyyətlər inkişaf edir.

A.Besler birlik üsullarının, keyfiyyətli idarəetmənin ətraf mühitin mühafizəsinə təsirinin aşağıdakı yeni aspektlərini qeyd etmişdir: 1) məsələnin tarixi; 2) idarəetmə sisteminin keyfiyyəti; 3) ətraf mühitin mühafizə sistemi; 4) yenilik üçün impuls kimi xarici təsirin nəzərə alınması; 5) idarəetmənin keyfiyyət sisteminə ekoloji tələblərin təsiri; 6) əldə edilmiş aralıq nəticələr; 7) gələcək Alman sənayesinə uyğun ekologiya; 8) idarəetmənin ümumi sistemi (1/, 11). /

Bəşəriyyətin ətraf mühiti maksimum qorumaq tələblərinin əldə edilməsi ekoloji texniki aspektlərin birləşdirilməsinin yüksək səviyyəsini tələb edir. Yeni məcburi sənəd olan «Ekoloji məhsulun işlənməsində» bütün elementlərin qiymətli zəncirinin kompaniyadan keçməsi, mövcud proses və prosedurların köklü surətdə yenidən qurulmasını tələb edir. Avadanlıqlar üçün heç bir maddələr və təhlükəli komponentlər əvvəlcədən kompaniyada təsdiq edilmədən qoyulmur./

Əgər oxşar maddələr və komponentləri tətbiq edilmədən çıxartmaq lazım gələrsə, onlar mütləq markalanmalı, tullantıların qadağan edilməsi üçün ətraf mühitin və ütiləşdirilmənin uyğun tələblərinə cavab verməlidir. Ütilləşmə hesabatının layihələndirilməsində qadağan olunmuş materialların siyahısı tutulmalıdır.

Məmulatların, məhsulların planlaşdırılması mərhələsində istehsalla məhsulların emalı arasındakı sıx əlaqə istehsalatda da optimal ekologiyaya uyğun gələn qaydaların yaradılmasına gətirib çıxaracaqdır. Digər məsələlərə də diqqət yetirilməlidir: çirkənləmə təzahürləri olan məşhur metodlardan istifadə riski qadağan olunmalıdır, ekoloji və regenerasiya olan maddələrdən istifadə olunmalı, istehsal tullantıları minimuma endirilməlidir. Enerji və su tələbatı azaldılmalıdır. Məsələn, lehimləmə prosesində zəhərli qalıqlar yaralayan ozon layını pozan, dağdanlardan istifadə etməyən proseslər üçün, qablaşdırma plastiklərin yerinə kardon kağızlardan istifadə edilməlidir. Yeri gəlmişkən bu il «Ozondağıdıcı maddələrin idxalı və ixracı sahəsində dövlət tənzimlənməsi barədə» Respublika Prezidentinin fərmanı dərc olunmuşdur (5,1).//// Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu «Ozon qatının qorunması haqqında» Vyana Konvensiyasının «Ozon

qatını dağıdan maddələr üzrə Monreal Protokolu»nun 4-cü maddəsinə əsaslanaraq müəyyən edilmişdir ki, «Ozon qatını dağıdan maddələr üzrə Monreal Protokolu» ilə tənzimlənən ozondağıdıcı maddələrin həmin Protokolun Tərəfi (iştirakçısı) olmayan dövlətlərdən Azərbaycan Respublikasına idxalı və Azərbaycan Respublikasından bu protokolun Tərəfi (iştirakçısı) olmayan dövlətlərə ixracı qadağan edilmişdir (///////5,1/). Bütün bu ekoloji tələbləri gözləmək, keyfiyyətin təmin edilməsi sisteminə böyük təsir göstərəcəkdir. Yoxlama xəritələri tərtib olunmalı və layihələşmə prosesi ərzində xüsusi baxışlar keçirilməlidir. Daha çox praktiki işə diqqət yetirilməlidir. Qadağan olunmuş əvvəlki köhnə texnikadan istifadə edilməsinin acı nəticələri yeni təkamül təfəkkürünün, çoxlu təklif və ideyaların əmələ gəlməsinə səbəb olmuşdur.

Hər bir dövləti öz xalqının, millətinin, nəhayət bəşəriyyətin taleyi, mövcudluğu maraqlandırırsa öncə öz ərazisində, vətəninə ətraf mühitin qayğısına qalmalıdır. Bunun üçün nəinki həyati əhəmiyyəti olan qanun və qərarlar qəbul etməli, həm də həmin qanunların yerlərdə icra edilməsi üçün nəzarət komitəsi yaradılmalı, ciddi cəza tədbirləri həyata keçirilməlidir. Başlıca olaraq yüksək biliyə malik kadrlar hazırlamaq lazımdır. Lakin biliklə, təhsillə bərabər yüksək mədəniyyət: ekoloji əxlaq, cavabdehlik, məsuliyyət hissi aşılanmalıdır. Bütün təhsil və tədris sistemləri belə nizamlanmalıdır. Çünki əks təqdirdə insanın xoşbəxtliyi, səadəti üçün nəzərdə tutulmuş elmi-texniki tərəqqiyə xas bütün fəaliyyət sahələri insana qarşı yönələcək. Mövcud ekoloji böhran bunun ən bariz nümunəsidir. Ətraf mühitin çirklənməsi son nəticədə insanı məhv edir. Ona görə də bu gün ekoloji problemləri həll etmək üçün hər şeydən əvvəl bu problemlərin mərkəzində insanın durduğunu nəzərə almaq lazımdır.

Xarici dövlətlərin bu sahədəki təcrübələrindən istifadə etmək lazımdır. Məsələn, Almaniyada ənənələrə uyğun olaraq keyfiyyətin təmin edilməsi gələcəkdə ekoloji tələblərə cavab verməlidir. İnsanın əsas tələblərindən biri təbii resursların saxlanması və məhsulların elementlərinin vacib açarlarıdır.

Yüksək həyat keyfiyyətini quran, daha münasib ətraf mühit istehsalçıların və sifarişçilərin arzu və əxlaqlarına müsbət təsir edir. Bu daha az tullantılar, daha az çirkləndirici qalıqlar, səsin səviyyəsinin azaldılması, enerji tələbatının azaldılması, istilik ayrılmasının azaldılması deməkdir.

Bu gün yaşaması mümkün olmayan hesab edilən çoxlu maddələr və komponentlər qadağan olunur və itir. Elektrik avadanlıqları yüksək texnoloji həyatın çox bir hissəsini təşkil edir.

Xammal ehtiyatlarının qorunması: enerjinin külli tələbatının ixtisar edilməsi (istehsalatda, binalarda və b.), su məsrəfinin ixtisarı yerli mənbələrdən hər il 10%-dən az olmayaraq endirilməlidir.

Tullantıların azaldılması: hava tullantıları – 1-ci sinif xəhərli maddələrdən, son dərəcə qatışıq tullantıların tədricən ixtisar edilməsi, tədbirlərdə mümkün vasitələrdən istifadə edərək parnik effektinin və qazların əmələ gəlməsi, turşu yağışlarının yaranması; su tullantıları – hər yerdə axar suların təmizliyi, zibillərin təmizlənməsi; qalıqların basdırma vasitəsilə 4 səviyyədə 100% işlənməsinin əldə edilməsi; səs – «qonşular üçün səs» ölçülərinə cavab verməli; bütün sahələrdə potensial çirkləndiricilərinin hamısı emal edilməli, basdırılmalı və təmizlənməli, şirkətdə işləyən istənilən cəmiyyətdə müsbət, yaxud ən yüksək ciddi standartlara cavab verməlidir.

İstehsal tullantılarının (metal, plastik, kvarts, şüşə qablap və s.) bütövlükdə 80%-i regenerasiya olunmalıdır. Dəfələrlə istifadə edilən və ya pozucu mikroorqanizmlərlə qablaşdırılan maddələri 1 ildən az olmayaraq yaradılmış dövrdə ixtisar məqsədilə 80%-dən az olmayaraq əldə olunmuş regenerasiyaya keçmək lazımdır.

Fəaliyyəti fəallaşdırmaq, yerli təşəbbüs tipli olan «Dünyanı təmizləmək» məqsədilə, kompaniyanın bütün əməkdaşlarını burada iştirak etməyə cəlb etmək. Uyğun təşəbbüslər olmayan yerdə, yerli dövlətlərlə birgə belə təşəbbüslərin qurulması haqqında addımlar atılmalıdır.

Hər il «Ətraf mühitin mühafizəsi günləri»ni bütün müəssisələrdən keçirilməsinə maddi yardım edilməli və yerli cəmiyyəti bu işə cəlb edilməlidir. Əməkdaşların rəhbərliyi komitələrdə, simpoziumlarda «keşikçilər» qrupunda ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı tədbirlərdə iştirakını təşkil etmək lazımdır.

Biosferin böyük miqyasda kimyəvi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, kimyəvi obyektlərin ətrafındakı təbii mühitə zərərli təsirin azaldılması ilə bağlıdır. Texnogen təhlükənin bütün tiplərində əsas yeri kimyəvi təhlükə- insanlara, heyvanlara, bitkilərə və əmlaka ətrafın təbii mühitinə çirkləndirilmiş zərərli təsirin göstərilməsidir.

Birincisi, zərərli kimyəvi maddələr (ZKM) bir çox kimyəvi-texnoloji obyektlərdə istifadə olunur, istehsal olunur, müraciət olunur. Onlar nəinki, təkcə kimya, neft-kimya metallurgiya sənayesinin başqa növləri ilə əlaqədardır, həmçinin ZKM saxlanan xammalda, köməkçi maddələrdə, texnoloji qatışıqlarda, məhsullarda və qalıqlarda, ZKM ehtiyatlarının təhlükəliliyi zərərli obyektlərə əsaslanan bütünlükdə müqayisə edilən ölkə müəssisələrində yerləşir.

İkinci, sənayedə istehsal və istifadə edilən kimyəvi məhsulların zərərli təhlükəsi təkcə qəza nəticəsində təzahür edir. Eyni zamanda KTO-nun normal istismarı şəraitində (abqaz, axar sular, qalıqlar) hər şeydən əvvəl bu gözlənilməz (təsadüfi) xarakter daşıyır.

Üçüncüsü, ZKM-nin ətraf mühitin təbii vasitələrinə təsiri uzun müddət mövcud olan və fəaliyyət göstərən zərərli təsirlərin ikinci mənbələrinin yaranmasına səbəb ola bilər.

Dördüncüsü, ZKM-nin canlı təbiətə təsiri tez və müxtəlif kəskin dağıntılarla müşayiət olunur. Kimyəvi və digər dağıdıcı faktorların təsiri ola bilər ki, uzun sürən effekt verə bilsin. Axır vaxtlar belə müəyyən edilmişdir ki, bir çox kimyəvi məhsullar, superqaz konsentratı və dozada insana təsir etmə qabiliyyətinə malikdir.

Xüsusi elmi ədəbiyyatda «təbiətə ictimai münasibət» iki qrupa bölünür: biri təbii ehtiyatların rəşional istifadə olunması, digəri ətraf mühitin mühafizəsidir.

Təbiətdən rəşional istifadə – antropogen faktorların fəaliyyətindən, ətraf mühitdə baş verən dəyişikliklərə səbəb olan ekoloji tələblərə müvafiq olan təbii ehtiyatlardır. Mühitin mühafizəsi – ətraf mühiti faydalı vəziyyətdə saxlamaq, ictimai inkişaf prosesində dəqeredəsiyanın baş verməsinin xəbərdar edilməsi, əgər o pozulubsa bəda vəziyyətin bərpa olunması fəaliyyətidir.

Fövqəladə və ya normadan artıq iqtisadi itki, insanların əzab çəkməsinə (məhv olmasına) gətirib çıxaran fəaliyyət növlərindən biri olan kimyəvi-texnoloji fəaliyyət təbii ekoloji, yaxud antropogen təbiətli anomaliya yaradır. Bu anomaliya (qeyri-adilik) insanların birbaşa və dolay yolla təbii proseslərə uzun müddət təsirindən uyğun regionda əlverişsiz, faydasız iqtisadiyyata, əhalinin kütləvi xəstəliklərinə gətirib çıxarır. Texniki qəzaların quruluşu nəticəsində ətraf mühitdə arzu edilməz dəyişikliklər yaranır, canlı orqanizmlərin kütləvi ölümünə, böyük iqtisadi itkilərə səbəb olur.

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində bir çox beynəlxalq konvensiyalara və sazişlərə qoşulmuş, bununla bağlı üzərinə götürdüyü öhdəliklərin yerinə yetirilməsi istiqamətində zəruri addımlar atmışdır(6,3). Son illər bu sahədə beynəlxalq təşkilatlarla əlaqədar genişlənmiş, birgə layihələr hazırlanaraq həyata keçirilmiş, ekoloji tarazlığın təmin edilməsinə, ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısının alınmasına yönəldilmişdir. Belə ki, 1955-ci ildən bugünə

dək AR ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində 15 beynəlxalq konvensiyanı ratifikasiya etmişdir. Həmin sənədlərdən irəli gələn öhdəliklər üzrə görülmüş işlər əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

1. BMT-nin İqlim dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasını Azərbaycan Respublikası 1995-ci ildə ratifikasiya edərək İqlim Dəyişmələri üzrə Dövlət Komissiyası yaradılmışdır.

«Birinci Milli Məlumatlar» layihəsinin birinci fazasında iqlim dəyişmələrinin təsirinin minimuma endirilməsi üçün müvafiq tədbirlər planı hazırlanmış, ikinci fazada isə iqtisadiyyatın prioritet sahələrində istilik effekti yaradan qaz tullantılarının azaldılması üçün ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyalara dair tələbatlar qiymətləndirilmiş və həmin texnologiyaların tətbiqinə dair təkliflər hazırlanmışdır.

Hazırda «Azərbaycan Respublikasının İkinci Milli Məlumatları» hazırlanır. Bu mərhələdə əsas diqqət insan sağlamlığı, ekosistemlərə təsir, təmiz inkişaf mexanizmi üzrə layihələrin seçilməsinə yönəldiləcəkdir.

2004-cü ildə Kioto Protokolunun həyata keçirilməsi sahəsinə əməkdaşlıq haqqında Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Danimarka Krallığı Hükuməti arasında Anlaşma Memorandumu imzalanmışdır.

2. «Ozon qatının qorunması haqqında» Vyana Konvensiyasını, «Ozon qatını dağıdan maddələr üzrə Monreal Protokolu» nüvə Protokoluna aid olan müvafiq düzəlişləri 1996-cı ildə ratifikasiya edərək, müəyyənləşdirilmiş və həmin maddələrin istifadəsinin mərhələlər üzrə azaldılmasını nəzərdə tutan Azərbaycan Respublikasının Ozon strategiyası hazırlanmışdır. Strategiyaya uyğun olaraq Azərbaycanda ODM-in istifadəsinin mərhələlər üzrə azaldılması qrafiki tərtib edilərək Konvensiyanın Katibliyinə göndərilmişdir.

Protokol üzrə götürülmüş öhdəliklərə görə artıq ölkədə xlorflüorkarbon tərkibli ODM-in istifadəsi və onların idxalı dayandırılmışdır.

3. «Böyük məsafələrdə havanın transsərhəd çirkləndirilməsi haqqında» Konvensiyanı 2002-ci ildə ratifikasiya edərək Konvensiyanın «Ağır metallar», «Davamlı üzvi çirkləndiricilər» və «Turşuluğun azaldılması, eutrofikasiya və yerin ozon qatının bərpası» Protokollarını ratifikasiyaya hazırlamaq üzrə işçi qrupu tərəfindən müvafiq tədbirlər görülür.

4. «Sənaye qəzalarının transsərhəd təsiri haqqında» Konvensiya Azərbaycan Respublikası tərəfindən 2004-cü ildə ratifikasiya edilmişdir.

5. BMT-nin «Təhlükəli tullantılarının sərhədlərarası daşınmasına və kənarlaşdırılmasına nəzarət haqqında» Bazel Konvensiyasına Azərbaycan Respublikası 2001-ci ildə qoşulmuşdur.

«Təhlükəli tullantıların pasportlaşdırılması» Qaydası və «Azərbaycan Respublikasında təhlükəli tullantıların idarə olunmasının Dövlət Strategiyası» təsdiq edilmişdir.

6. BMT-in Ciddi quraqlıq və yaxud səhrələşmə baş verən ölkələrdə, xüsusilə Afrikada səhrələşmə ilə mübarizə üzrə Konvensiyasını Respublikamız ratifikasiya edərək aidiyyəti nazirlikdən və idarələrin, eləcə də qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrindən ibarət Koordinasiya Şurası yaradılmışdır.

7. «Davamlı üzvi çirkləndiricilər haqqında» Stokholm Konvensiyasının qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar 2004-cü ildə Azərbaycan Respublikasında işçi qrupları tərəfindən bu maddələrin ətraf mühit və sosial sahə üçün təhlükəsi barədə maarifləndirmə işləri aparılmışdır.

2005-ci ilin iyul ayından etibarən Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində Qlobal Ekoloji fondun və BMT-nin Sənaye İnkişafı Təşkilatının dəstəyi ilə Milli Fəaliyyət Planının hazırlanması prosesinə başlanılmışdır.

8. BMT-nin «Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizə və istifadəsi üzrə» Konvensiyasını Azərbaycan Respublikası 2000-ci ildə ratifikasiya etmiş, eyni zamanda 2002-ci ildə Konvensiyanın «Su və Sağlamlıq» Protokoluna qoşulmuşdur. Protokol 2005-ci ildən hüquqi qüvvəyə minmişdir.

Konvensiya çərçivəsində beynəlxalq göllərin monitorinqi və qiymətləndirilməsi üzrə pilot layihələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

9. «Dənizin gəmilərdən çirkləndirilməsinin qarşısının alınması haqqında» Beynəlxalq Konvensiyasına (MARPOL) AR 2004-cü ildə qoşulmuşdur.

10. BMT-nin «Bioloji müxtəliflik haqqında» Konvensiyası Azərbaycan Respublikası tərəfindən 2000-ci ildə ratifikasiya olunmuşdur.

AR-da bioloji müxtəlifliklə bağlı BMT-nin İnkişaf Proqramı, Qlobal Ekoloji Fond, Almanıyanın İnkişaf Bankı və digər beynəlxalq təşkilatlarla birgə müxtəlif layihələr hazırlayır və həyata keçirir.

11. YUNESKO-nun «Əsasən su quşlarının yaşama yerləri kimi beynəlxalq əhəmiyyəti olan sulu-bataqlıq yerlər haqqında» Beynəlxalq Konvensiyası (Ramsar Konvensiyası) və ona əlavə edilmiş dəyişikliklər haqqında Protokol və düzəlişlər AR tərəfindən 2000-ci ildə ratifikasiya olunmuşdur.

12. «Kökünün kəsilməsi təhlükəsi olan vəhşi fauna və yabanı flora növlərinin beynəlxalq ticarəti haqqında» Konvensiya (CİTES Konvensiyası) Azərbaycan Respublikası tərəfindən 1998-ci ildə ratifikasiya olunmuşdur.

1999-cu ildə CİTES üzrə inzibati orqan kimi Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi təyin edilmişdir.

13. YUNESKO-nun «Ümumdünya mədəni və təbii irsin qorunması haqqında» Konvensiyasını AR 1998-ci ildə ratifikasiya etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində yerləşən 4 təbii abidə (Hirkan Dövlət Qoruğu, «Bakı mərtəbəsi dağı, Lök-Batan palçıq vulkanı və Binəqədi dördüncü dövr faunası və flora qəbiristanlığı») YUNESKO-nun Ümumdünya Mədəni və Təbii İrs Fondunun siyahısına daxil edilmək üçün təqdim olunmuşdur.

14. BMT-nin «Ətraf mühit ilə bağlı məsələlərdə məlumatın əldə edilməsi, qərar qəbul edilməsində ictimaiyyətin iştirakı və ədalət məhkəməsinin açıq keçirilməsində ictimaiyyətin iştirakı və ədalət məhkəməsinin açıq keçirilməsi haqqında» Orxus Konvensiyasını Azərbaycan Respublikası 1999-cu ildə ratifikasiya etmişdir.

Lazımı texniki imkanlara malik olan Mərkəz ətraf mühitə dair informasiyadan istifadə və qərar qəbul edilməsində ictimaiyyətin iştirakının təmin edilməsi, ətraf mühit məsələlərində şəffaf ictimai mühitin yaradılması və uğurlu idarəçiliyin bərqərar edilməsinə yardım məqsədi daşıyır. Bu baxımdan qeyri-hökumət təşkilatlarının, dövlət orqanlarının, beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri və ətraf mühit məsələləri ilə maraqlanan hər bir şəxs Mərkəzin fəaliyyətindən maneəsiz istifadə etmək imkanına malikdir.

15. «Sərhədlərarası kontekstdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında» Konvensiya (Espo Konvensiyası) Azərbaycan Respublikası tərəfindən 1999-cu ildə ratifikasiya edilmişdir.

Konvensiya üzrə götürülmüş öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün işçi qrupu təşkil olunmuşdur. İşçi qrupu tərəfindən ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi ilə bağlı bir sıra təlimatların layihələri hazırlanmışdır.

Göründüyü kimi gənc, müstəqil Azərbaycan dövləti də kimyəvi məhsullar üzərində nəzarətin tərəfdarı olduğunu qanuni formaya salmışdır.

Qlobal problemlərin həlli üçün «ekoloji əxlaq» məfhumunu nəzərə almaq lazımdır. Bunu nəzərə almadan ətraf mühit problemlərinin həllindən danışmaq qeyri-mümkündür. Əgər ekoloji təhlükə, istər istehsalda olsun, istərsə də istehlakda, laqeydliyin və

məsuliyyətsizliyin nəticəsidirsə, həm istehsal, həm də istehlak zamanı insanlarda ətraf mühitə qarşı məsuliyyət duyğusu aşılamaq və bunu konkret əxlaq prinsipi kimi mənimsəmək lazımdır.

Ətraf mühitin çirklənməsinə ancaq «ekoloji əxlaq» məfhumu mənimsənilməli təqdirdə çarə tapmaq mümkündür. Digər tərəfdən, məsələnin həlli üçün cəzalar tətbiq edilməli, məsələnin köklü şəkildə həlli üçün isə insanlara ekoloji əxlaq aşılanmalıdır. Həmçinin istehlakda laqeydliyin və məsuliyyətsizliyin qarşısının alınması da çox mühumdür. Bu zaman özünüqavrama, özünüdərək baş verməlidir.

Fəaliyyətin nəticəsinə sosial-fəlsəfi yanaşma prosesin keçmişini, indeksini təhlil edir və gələcək perspektivlərini müəyyən edir. Yəni insan elə fəaliyyət göstərməlidir ki, o ətraf mühitə zərər vurmadan istədiyi nəticəni əldə etsin. Ətraf mühitə vurulan zərər gec-tez insanın özünə qayıdacaqdır, həyatda heç nə izsiz qalmır. Təbiət insanların qida mənbəyidir. İnsan özü isə təbiətin bir hissəsidir. İnsan cəmiyyəti dərk etməlidir ki, o təbiətsiz yaşaya bilməz. Təbiət dedikdə, biz havanı, suyu, torpağı, torpaqda yetişən bitkiləri nəzərdə tuturuq. Hər bir kəs dərk etməlidir ki, o təbiəti zəhərləyirsə, son nəticədə o özü zəhərlənəcək. Ağıllı insan öz qidasına zəhər qatmaz. Əgər qidasını onu artırmaq məqsədi ilə edirsə, yenə də sonda bizim gözəl atalar sözümüz yada düşür: çox yemək insanı az yeməkdən də qoyur.

Bir cəhəti də qeyd etmək lazımdır ki, bəzi iri dövlətlər öz istehsalını başqa ərazilərdə yerləşdirirlər. Bir növ özlərindən uzaqlaşdırırlar. Lakin onlar dərk etmirlər ki, təbiət atmosfer, sərhədsizdir. Biz ərazidə baş verən çirklənmə, hava vasitəsilə bütün dünyaya yayılır. Bunları qavramaq, dərk etmək üçün insanlarda fəlsəfi anlam fəlsəfi təfəkkür vərdişi olmalıdır, yəni hər bir insan fəaliyyət göstərərək özünə kənardan baxmağı, başqalarını dinləməyi özündə başqasının mövqeyini görməyi, başqalarını başa düşməyi bacarmalıdır. Bu isə insanın canına, daxili aləminə, ruhunun dərinliklərinə yönəlmiş fəlsəfi biliklərdən irəli gəlir.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Беслер А. Новые аспекты управления качества и охрана окружающей среды влияние общности отходов//Экология и качество. вып. 12, М.: 1999. с.11.
- 2.Роун Ш. Основый кризис. Пятнадцатилетная эволюция неожиданной глобальной опасности. М.: 1993. -320 с.
- 3.Лозоновская И.Н. и др. Экология и охрана биосферы при химическом загрязнении. /Пер. заг. ав. Лозоновская И.Н., Орлов Д.С., Садовникова Л.К. М.: 1988. —477с. .
- 4.Лозоновская И.Н. и др. Экология и охрана при химическом загрязнении. Пер.заг.ав. Лозоновская И.Н., Орлов Д.С., Садовникова Л.К. М.: 2008. —334 с.
- 5.Орлов Д.С.и др. Экология и охрана биосферы при химическом загрязнении. /Пер.заг.ав. Орлов Д.С., Садовникова Л.К., Лозановская И.Н.- М.: 2002. —450с
- 6.«Azərbaycan» qəzeti, 30 mart, 2006.
- 7.«Azərbaycan» qəzeti, 31 mart, 2006.
- 8.Budaqov B. Zamanın Ən narahat problemi // Elm və həyat, №5, 1989.-1303.
- 9.Нәр yerdән, нәр şeyдән, нәр кәs үçүн ////Elm və həyat, №5, 1989

МЕДЖИДОВА М.А.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ КРИЗИС ГЛОБАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОГО ПЕРИОДА

В статье рассматриваются некоторые причины глобальной проблемы, которые создают экологический кризис. Еще раскрывается те пути, которые предотвращают негативных результатов этой проблемы.

MADJIDOVA M.A.

ECOLOGICAL CRISIS IS THE QLOBAL PROBLEM OF CONTEMPORARY PERIOD

Reasons of procreating ecologic crisis, ways of preventing and solving the problem are sponen about in this article. The problems are qetting hard as well as living conditions in our planet dont keep still change at times.

In the article is also searched the way of reducinq neqative results of these problems.

Rəyçilər: f.e.d.H.Ş.Sadıqov, f.e.d.Z.Hacıyev.

AMEA-nın Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutunun «Qloballaşma və informasiya cəmiyyətinin fəlsəfi problemləri» şöbəsinin 28 yanvar 2009-cu il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №01).
